

Teodoro Brazio *Choralo mokykla* XX a. I pusės pasaulinės grigalistikos kontekste

Jonas Vilimas

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, 01110 Vilnius

El. paštas jonas.vilimas@lmta.lt

Tarp praeityje Lietuvoje rašytų muzikos istorijai ir teorijai bei jos mokymui skirtų darbų esama reikšmingų veikalų, kurie šiais laikais jau yra gerokai primiršti, nors anuomet suvaidino reikšmingą vaidmenį visai Lietuvos muzikinės kultūros plėtrai. Vienas tokių – Teodoro Brazio grigališkojo choralo vadovėlis *Choralo mokykla*. Išleistas dar Lietuvos Respublikos gyvavimo pradžioje (1926 m.) jis laikytinas iki šiol viena geriausiai parašytų metodinių priemonių. Straipsnyje apžvelgiamos vadovėlio parašymo aplinkybės ir motyvai, aptariamas bendras to meto Lietuvos bei europinis bažnytinės muzikos bei grigalistikos kontekstas, nagrinėjami kai kurie autoriai, kuriais rėmėsi T. Brazys ir kurių darbai padarė nemenką įtaką visam grigališkojo choralo gaivinimo, mokymo ir plėtos judėjimui XIX a. pab.–XX a. I p.; taip pat siekiama įvertinti, kaip ir kiek *Choralo mokykla* yra svarbi, įdomi ir originali lyginant ją su kai kuriais kitais tuo metu pasirodžiusiais metodiniais veikalais.

RAKTAŽODŽIAI: T. Brazys, bažnytinė muzika, grigališkasis choralas, grigalistika, metodinė priemonė

Juozas Naujalis ir Teodoras Brazys yra tikrieji lietuviškos grigalistikos pradininkai ir pagrindėjai, tačiau T. Brazio indėlis šioje srityje stipriai pranoksta ir nusveria J. Naujaliao nuopelnus. Vienas iš tokių T. Brazio indėlių yra grigališkojo choralo vadovėlis *Choralo mokykla*, kurį jis „sustatė“ ir „Vyties“ bendrovėje Kaune išleido 1926 metais¹. Dar XVII a. viduryje kitas lietuvių kunigas, jėzuitas Žygimantas Liauksminas parašė ir Vilniaus akademijos spaustuvėje išleido pirmąjį žinomą lietuvių autoriaus parašytą muzikos teorijos vadovėlį *Ars et praxis musica*, kuris iš esmės grindžiamas mokymu apie tai, ką pats Liauksminas įvardija kaip *cantus planus* arba *cantus aequalis*, šalia dar naudodamas tokius terminus kaip *cantus choralis* bei *cantus gregorianus* (tiesa, pastarąjį terminą pavartoja tik kartą²). Tačiau pirmasis visavertis lietuvių autoriaus lietuviškai parašytas vadovėlis, skirtas mokytį ir mokyti Romos katalikų bažnyčios savojo / būdingojo giedojimo (*cantus proprius*), neabejotinai priklauso T. Braziui. Jau vien tai yra reikšmingas Lietuvos istorijos ir kultūros faktas.

¹ Brazys 1926, 1.

² Liauksminas 2004: 304–305.

Žvilgsnis į šį vadovėlį platesniame kontekste, išeinant už mūsų tautinio kultūrinio lauko, svarbus dėl kelių priežasčių. Viena, tai padės geriau suprasti aplinkybes, kodėl apskritai imtasi rašyti tokį veikalą. Antra, pats tuometinės bažnytinės muzikos ir konkrečiai grigalistikos kontekstas svarbus ne tik dėl tuo metu vyravusių nuostatų bei tendencijų, bet ir dėl to, kad galėtume suprasti, kurios iš jų buvo svarbios T. Braziui. Trečia, tai padės geriau įvertinti ir patį vadovėlį ne tik kaip mūsų kultūrinį fenomeną, bet ir kaip vieną iš to laikotarpio panašaus žanro knygų bent jau Europos mastu. Pagaliau, ketvirta – tai reikalinga ir dėl to, kad iki šiol šie klausimai lietuviškoje muzikologijoje detaliau nebuvo nagrinėti.

Aplinkybių klausimą iš dalies padės atsakyti pats T. Brazys, remiantis tiek jo paties vadovėlio įvadu, tiek jo publicistine veikla. Prisimintina, kad tais pačiais 1926 metais būtent T. Brazys leido muzikinį žurnalą *Muzikos aidai*. Reikšminga šio leidinio turinio dalis buvo skirta bažnytinei muzikai, įskaitant ir grigališkąjį choralą³. Šiame leidinyje T. Brazys publikavo savo paties verstą popiežiaus Pijaus X *motu proprio* „Tra le solecitudini“ tekstą⁴.

Tiek šiuo popiežiaus tekstu, tiek apskritai Pijaus X magisteriumu T. Brazys remiasi vadovėlio įvade pagrįsdamas savo darbą ir aiškindamas jo parašymo poreikį⁵. Paminėjęs terminą „gregorijoniškas giedojimas“ (*cantus gregorianus*) ir kai kuriuos kitus istorinius pavadinimus⁶, jis cituoja popiežiaus ištarą, kad tai yra tradicinis Bažnyčios giedojimas (*cantus traditionalis*)⁷. Priminęs, kad šis giedojimas, kuris surašytas to paties Pijaus X įsakymu, buvo sudėtas vad. Vatikano redakcijos graduale ir antifonale, jis toliau remiasi minėtu *motu proprio* ir teigia, kad tai esąs ne „naujas choralas, bet iš protėvių paveldėtas šv. Bažnyčios giedojimas, kurį ji per šimtmečius savo liturginėse knygosė (*codices*) uoliai užlaikė ir sergėjo, kaip ir savo liturgiją (Motu Proprio 3 §)“⁸. Tuo pačiu dokumentu remdamasis T. Brazys teigia, kad kitos giedojimo ir muzikos rūšys Bažnyčioje yra leidžiamos, tačiau pirmenybė teikiama grigališkajam choralui. Autorius nuosekliai pateikia aplinkybes, paskatinusias imtis tokios knygos parašymo, ir išdėsto savo pagrindinius motyvus, atskleidžiančius, kad jis aiškiai suvokė ne tik vietines reikmes, bet ir puikiai žinojo tuometinį tarptautinį šios srities kontekstą. T. Brazio teigimu, visame pasaulyje išplito Vatikano aprobuoto grigališkojo choralo (kurį jis vadina „gregorijonišku, tradiciniu choralu“) gaivinimo ir kuo platesnio bei

3 *Muzikos aidai*. Iš viso buvo išleisti 6 numeriai, iš kurių 3–6 sudėti į vieną leidinį. Vėliau žurnalo, arba kaip pats leidėjas rašė – „laikraščio“, leidyba nutrūko. Šio žurnalo pirmajame ir antrajame numeryje T. Brazys publikavo straipsnį „Gregorijoniško choralo rašyba ir jo ritmas“.

4 Šis *motu proprio* pradėtas spausdinti pirmajame *Muzikos aidų* numeryje, tęsinys paskelbtas antrajame ir pabaigtas publikuoti paskutiniame jungtiniame numeryje.

5 Žr. Brazys 1926, 1: III.

6 Įdomu, kad jis kaip sinonimus mini *cantus firmus* ir *cantus planus*, kuriuos vėrcia kaip „lygų, romų giedojimą“ (ten pat).

7 Ten pat.

8 Ten pat.

gilesnio naudojimo liturgijoje judėjimas, kuris pagaliau pasiekęs ir Lietuvą. Ir čia iškyla didžiulė spraga – „tuo tarpu, kai kitos tautos, kaip antai: vokiečiai, prancūzai, italai, anglai ir k. šioje dailės srityje turi mokslui ir praktikai plačią literatūrą, mes nė rankvedėlio neturėjome. Šiam trūkumui prašalinti ir tradiciniam choralui mūsų tėvynėje praplatinti, sumaniau sustatyti šitą trumpą veikalėlį.“⁹ Taigi šio veikalų atsi-radimo aplinkybės ir motyvai buvo pačios Bažnyčios pasirinkta sakralinės muzikos puoselėjimo kryptis bei priedermė ją įgyvendinti ir Lietuvoje, o sykiu ir trūkumas šios srities literatūros lietuvių kalba¹⁰.

Vadovėlio įvade T. Brazys nurodo, kokiais autoriais rėmėsi:

„Šiame darbe naudojaus garsių choralo mokslininkų veikalais, kurie mano praktikai nemaža metų choralo giedojimą mokinant, geriausiai yra patarnavę, būtent: P. Dom Johner O. S. B. *Neue Schule des Choralgesanges*, Regensburg, Pustet, 1911; Dr. Fr. X. Haberl, *Magister choralis*, Regensburg, Pustet, 1900; P. Ambros Kienle, O. S. B. *Choralschule*, Freiburg, Herder, 1890; P. Lud. Becker, O. P. M. *Kurzer Leitfaden für den Unterricht im gregorianischen Gesangen*, Regensburg, Pustet, 1911; Dr. P. Wagner, *Elemente des gregorianischen Gesanges*, Regensburg, Pustet, 1909 i. k.“¹¹

Pažymėtina, kad nors T. Brazys kiek anksčiau kalba apie vokiečių, italų, prancūzų bei anglų grigalistikos žinovus, jo pateiktame sąrašė matome tik vokiečių autorių veikalus. Kitas svarbus aspektas – visi cituojami darbai priskirtini mokymo, metodinių priemonių grupei, tai yra visi jie pirmiausia yra vadovėliai, o ne sudėtingesni teoriniai ar istoriniai darbai. Vertėtų prisiminti, kad, pavyzdžiui, P. Wagneris jau buvo parašęs ir išleidęs fundamentalų trijų tomų teorinį veikalą *Einführung in die gregorianischen Melodien*¹². Kita vertus, šiuo atveju vargu ar reiktų abejoti, kad T. Brazys būtų nežinojęs šio veikalų; greičiau tai buvo sąmoningas pasirinkimas, atsižvelgiant į pagrindinį išsikeltą tikslą rašant vadovėlį. Fundamentalūs tiriamieji darbai šiuo atveju vargu ar būtų kaip nors reikšmingiau pasitarnavę, veikiau jau atvirkščiai, ypač turint omeny, kad tuo metu Lietuvoje net ir paviršutiniškai susipažinusiųjų su grigališkuoju choralu būta ne tiek jau daug¹³. Faktas, kad visos minimos knygos išleistos Regensburge, neturėtų per daug stebinti ne tik dėl to, kad T. Brazys ten mokėsi 1905–1907 m.,

9 Ten pat: III–IV.

10 Tiesa, nelabai aišku, ar T. Brazys žinojo choralui skirtus J. Naujalio straipsnius, kuriuos pastarasis publikavo savo paties leistame laikraštyje *Vargonininkas* (žr. Literatūros sąrašą), tačiau, kita vertus, J. Naujalio straipsniai buvo skirti susipažinti su choralu be jokių didaktinių sumanymų ir tikrai negalėjo pretenduoti į kokios nors metodinės priemonės statusą.

11 Brazys 1926, I: IV.

12 Pirmasis tomas išleistas Fribure 1895 m., antrasis ir trečiasis – Leipcige atitinkamai 1905 (2 leidimas 1912) ir 1921 m.

13 Iškalbinga yra Juozo Žilevičiaus citata iš jo 1924 m. žurnale *Muzikos menas* publikuoto straipsnio „Juozas Naujalis 55 met. sukakus“, kuriame jis pastebi, kad J. Naujaliui pradėjus aktyvią veiklą prieš Pirmąjį pasaulinį karą „apie bažnytinių choralų niekas nesvajėjo ir supratimo neturėjo“ (Žilevičius 1924: 4). Ir pats Naujalis yra pažymėjęs, kad tuo metu kai kurie jo amžininkai šį giedojimą laikė „negeistina naujiena“ (Naujalis 10: 2).

bet ir todėl, kad Regensburgas jau nuo XIX a. II pusės buvo tapęs bene svarbiausiu katalikų bažnytinės muzikos mokymo ir tyrinėjimo centru ne tik Vokietijoje, bet ir kituose vokiškai kalbančiuose kraštuose ar net visoje Vidurio Europoje.

Apžvelgę svarbiausius T. Brazio pateiktame sąrašė minėtų autorių darbus, trumpai aptarsime jų svarbą ir reikšmę bendrai grigalistikos raidai. Galiausiai kai kurias iš jų palyginsime su T. Brazio vadovėliu.

Iš T. Brazio pateikto sąrašo prasminga prisiminti autorius, kurių darbai tiek XIX a. pab., tiek XX a. pr. padarė reikšmingą įtaką visam grigališkojo choralo gaivinimo judėjimui ypač vokiškai kalbančiuose kraštuose bei jų įtakos zonoje¹⁴. Tai tarptautinio masto grigališkojo choralo žinovai Franzas Xavieras Haberlis (1840–1910), Peteris Wagneris (1865–1931), Ambrosius Kienle (1852–1905) ir Dominicus Johneris (1874–1955). Kita vertus, šie autoriai atstovauja kiek skirtingoms pozicijoms bei požiūriams į choralą, susiformavusiems ir gyvavusiems XIX amžiuje. Viena yra Regensburge susiformavusi bažnytinės muzikos mokykla, kurios pozicija buvo grindžiama 1614–1615 m. išleistos vad. *Editio Medicaea*, arba *Medici*, redakcijos choralo versija, o kita – daugiausia Prancūzijos benediktinų (tarp kurių svarbiausias buvo Solemo vienuolynas) tiriamuoju ir praktiniu darbu pagrįsta autentiškos grigališkojo choralo paieškos pozicija. Šių skirtingų nuostatų konfliktas buvo išspręstas tik XX a. pr., kai popiežius Pijus X, 1903 m. paskelbęs savo magistrinį bažnytinei muzikai skirtą *motu proprio* „Tra le sollecitudini“, įsteigė specialią komisiją, kurios darbo rezultatas buvo vadinamosios Vatikano redakcijos¹⁵ kanoniškais tapusių liturginių grigališkojo choralo giesmynų paruošimas ir išleidimas.

Iš minėtų autorių ryškiausios ir tarptautiniu mastu žinomiausios figūros buvo F. X. Haberlis ir P. Wagneris. F. X. Haberlis redagavo 1871 m. „Pustet“ leidyklos Regensburge išleistą *Graduale Romanum*, pagrįstą ir gana tiksliai atkurtą pagal minėtą *Medici* redakciją¹⁶. Šis leidinys trisdešimt metų popiežiaus autoritetu buvo patvirtintas ir laikytas pagrindine Mišių choralinių giedojimų forma¹⁷. Kiek vėliau, 1874 m., F. Liszto ir vieno iš cecilianizmo sąjūdžio įkūrėjų F. X. Witto padoras, jis įkūrė tą pačią Regensburgo bažnytinės muzikos mokyklą, kurioje skirtingu metu studijavo J. Naujalis ir T. Brazys. F. X. Haberlis aktyviai dalyvavo bažnytinės muzikos gaivinimą, kūrimą bei propagavimą puoselėjusioje Šv. Cecilijos draugijos veikloje, 1899 m. netgi buvo išrinktas Visos Vokietijos Šv. Cecilijos Draugijos (*Allgemeiner Deutscher Cäcilienverein*) generaliniu prezidentu¹⁸. Nors jis buvo laikomas rimtu grigališkojo choralo žinovu (1867–1870 m. gyvendamas ir dirbdamas Romoje susipažino su kardinolo

14 Čia turima omenyje Vidurio ir Vidurio Rytų Europa, kadangi Prancūzijoje per visą XIX a. II p. ir XX a. I p. įsivyravo Solemo (Solesmes) mokyklos nuostatos ir darbai, kurie tapo pagrindu tolesniam choralinio giedojimo plitimui ir įtvirtinimui visoje Katalikų bažnyčios liturgijoje.

15 *Editio Vaticana* – toliau EV.

16 Hiley 1995: 616.

17 Ten pat.

18 Prieiga per internetą: <https://doi-org.ezproxy.lmta.lt/10.1093/gmo/9781561592630.article.12120>

D. Bartolinio vadovaujamu Romos choralo judėjimu¹⁹), buvo dar svarbesnis kaip Palestrinos ekspertas, įkūręs ir Palestrinos draugiją bei tapęs pirmojo visų Palestrinos kūrinių leidimo, kurį „Breitkopf & Härtel“ pradėjo leisti 1862 m., redaktoriumi²⁰. Tačiau jo grigališkojo choralo vadovėlis *Magister choralis*, pirmą kartą pasirodęs dar 1864-aisiais ir sulaukęs daugybės leidimų, neabejotinai buvo viena svarbiausių mokymo priemonių per visą XIX a. II pusę. Tad nenuostabu, kad T. Brazys jį mini tarp savo šaltinių. Sykiu atkreiptinas dėmesys, kad F. X. Haberlio vadovėlis, kuris rėmėsi renesansiškai redaguota Medici redakcijos choralo versija²¹, atsiradus ir oficialiai Bažnyčioje patvirtinus EV giesmynus, prarado savo svarbą, todėl, rašant tokią metodinę priemonę kaip choralo vadovėlis, galėjo pasitarnauti nebent kaip pavyzdys.

P. Wagneris, būdamas dvidešimt penkeriais metais jaunesnis už F. X. Haberlį, mokslininko kelią pradėjo nuo Palestrinos (1892 m. Strasbūro universitete apsigynė disertaciją apie Palestriną kaip pasaulietinį kompozitorių²²). Vis dėlto, tapęs Fribūro universiteto muzikos istorijos ir bažnytinės muzikos dėstytoju, savo mokslinius tyrinėjimus sutelkė į viduramžių bažnytinę muziką, kurios centre veikia atsідūrė grigališkasis choralas. Tarptautinio pripažinimo jis sulaukė 1895 m. Fribūre publikavęs savo minėto kapitalinio veikalą *Einführung in die gregorianischen Melodien: ein Handbuch der Choralwissenschaft* pirmąjį tomą, skirtą liturginių giesmių atsiradimui ir raidai iki viduramžių pabaigos (*Ursprung und Entwicklung der liturgischen Gesangsformen bis zum Ausgange des Mittelalters*). 1901 m., remiamas ir globojamas popiežiaus Leono XIII, savo universitete P. Wagneris įkūrė *Académie Grégorienne*, o 1904 m., jau valdant popiežiui Pijui X, pakviečiamas į popiežiaus komisiją²³, pradėjusią rengti EV giesmynus, ir tapo vienu svarbiausių jos atstovų šalia vadovo Domo Josepho Pothier bei kelių kitų²⁴. T. Brazio minimas P. Wagnerio veikalas buvo parašytas kaip įvadas į EV giesmynus²⁵.

Vis dėlto su grigališkojo choralo ritmu susijęs vienas niuansas nei T. Brazio vadovėlio „Įvade“, nei pagrindinėje jo dalyje neatsispindi. Iš pradžių, taip pat dirbdamas popiežiaus EV komisijoje P. Wagneris laikėsi laisvojo choralo ritmo koncepcijos, tačiau apie 1910 m. jis pakeitė poziciją ir priėmė vadinamąją menzurinę choralo notacijos koncepciją, pagal kurią choralinės neumos esą turėjusios gana aiškias ritmines vertes – pavyzdžiui, *virga recta* ir *virga jacens*, pasak P. Wagnerio, atitiktų mūsų ketvirtines, o *punctum* – aštuntines²⁶. T. Brazys savo vadovėlyje

19 Ten pat.

20 Ten pat.

21 Hiley 1995: 624.

22 Prieiga per internetą: <https://doi-org.ezproxy.lmta.lt/10.1093/gmo/9781561592630.article.29790>

23 Ten pat.

24 Žr. Hiley 1995: 626–627.

25 Jo pilnas pavadinimas – *Elemente des gregorianischen Gesanges: zur Einführung in die Vatikanische Choralausgabe* (Regensburg, 1909).

26 Prieiga per internetą: <https://doi-org.ezproxy.lmta.lt/10.1093/gmo/9781561592630.article.29790>

nei apie P. Wagnerio virsmą, nei apie pačią menzūrinę teoriją nė neužsimena, nedviprasmiškai konstatuodamas, kad „choralo ritmas yra laisvas, t. y., akcentuotas laikas neatsikartoja vienoduose laikotarpiuose, kaip takte sustatytose melodijose, bet dviejų ar trijų laikų grupės įvairiai pasikeisdamos eina po viena kitos. Dėliai santykiavimo su lotyniškos kalbos akcentu, choralo ritmas kai kada vadinamas *oratorišku*, arba *kalbos ritmu*.“²⁷ Vargu ar T. Brazys nežinojo apie pasikeitusią P. Wagnerio poziciją. Veikiau tai buvo sąmoningas jo pasirinkimas neapkrauti savo vadovėlio nebūtina informacija.

Kiti du T. Brazio minimi autoriai – A. Kienle ir D. Johneris – tokio didelio tarptautinio pripažinimo kaip F. X. Haberlis ir P. Wagneris nebuvo sulaukę, tačiau jie abu atstovauja tai pozicijai, kuri ir tapo EV pagrindu. Skirtingai nuo F. X. Haberlio (kuris buvo kunigas, tačiau sykiu ir gal net pirmiau – akademinio pasaulio žmogus) ir P. Wagnerio (kuris buvo pasaulietis akademikas), šiedu buvo vokiečių vienuoliai benediktinai, susiję su vienu svarbiausių Vokietijos benediktinų centrų – Boirono (Beuron) abatija. A. Kienle buvo D. Johnerio mokytojas ir ugdytojas. Pastarasis vėliau pakeitė savo mokytoją Boirono vienuolyno pirmojo kantoriaus pareigose. Šie abu autoriai buvo tiesiogiai susiję su benediktinišku choralo restauracijos judėjimu, kurio pagrindinis centras buvo Solemo vienuolynas bei su juo susiję, nors jam nebūtinai priklausę, vienuoliai benediktinai, tarp kurių vienas svarbiausių XIX a. paskutiniais dešimtmečiais ir XX a. pr. buvo minėtas Domas Josephas Pothier. Būtent A. Kienle į vokiečių kalbą išvertė vieną pagrindinių jo veikalų²⁸, o kiek vėliau paskelbė ir savo grigališkojo choralo vadovėlį, kurį mini ir T. Brazys²⁹.

Vis dėlto T. Brazui veikiausiai geriau buvo žinomas D. Johneris, savo benediktinišką kelią pradėjęs Prahos ir Sekau vienuolynuose, vėliau įžadus davęs tame pačiame Boirono vienuolyne (1894) ir likęs ten iki gyvenimo pabaigos. XX a. pr. jis trumpai studijavo choralą pas Solemo vienuolius, kurie tuo metu gyveno tremtyje Vaito saloje, vėliau grįžęs į Boironą derino vienuolišką kantoriaus pašaukimą su įvairia pedagogine veikla, mokydamas choralo ir liturginės muzikos³⁰.

Nors įvairiais grigalistikos klausimais jis paskelbė nemažai akademinų straipsnių ir 1940 m. išleido reikšmingą choralo estetikos knygą³¹, svarbiausias jo veikalas buvo kapitalinis grigališkojo choralo vadovėlis *Neue Schule des gregorianischen Choralgesanges*, kurio pirmasis leidimas buvo išleistas dar 1906 m. Regensburge, o paskutinis, aštuntasis, pasirodė praėjus daugiau kaip dešimtmečiui po Antrojo pasaulinio karo – 1956-aisiais. Šio veikalo antrąjį leidimą T. Brazys mini pirmuoju numeriu savo

27 Brazys 1926, 1: 8.

28 Pothier, Dom Joseph. *Der Gregorianische Choral. Seine ursprüngliche Gestalt und geschichtliche Überlieferung*. Übersetzt von Ambrosius Kienle. Tourne, 1881.

29 Kienle, Ambrosius. *Choralschule. Ein Handbuch zur Erlernung des Choralgesanges*. Freiburg im Breisgau, 1884.

30 Plačiau žr. Hiley 2001.

31 Johner, D. *Wort und Ton im Choral: ein Beitrag zur Aesthetik des gregorianischen Gesanges*. Leipzig, 1940.

šaltinių sąrašė. Veikiausiai tai buvo ne atsitiktinumas, o sąmoningas pasirinkimas³². Peržvelgus D. Johnerio vadovėlio turinį ir palyginus jį su T. Brazio vadovėliu, galima kelti pagrįstą prielaidą, kad būtent šis metodinis veikalas tapo pavyzdžiu ir mūsų autoriui³³. Tad toliau trumpai paanalizuosime abiejų vadovėlių turinį bei struktūrą.

D. Johneris savo knygą, kurią pradeda trumpu „Įvadu“³⁴, suskirstė į dvi stambias dalis, kurių kiekviena turi ir priedus – pirmoji du, o antroji vieną. Pirmąją dalį D. Johneris suskirstė į dvi dideles padalas – „Pagrindai“ (*Grundlagen*) ir „Įvairios choralinių melodijų rūšys“ (*Verschiedene Arten von Chormelodien*). Tai pirmiausia į praktiką orientuota dalis, suteikianti svarbiausią ir būtiną informaciją, reikalingą tinkamai giedoti choralą liturgijoje, pradedant elementariosios choralo teorijos žiniomis (*Grundlagen*) ir baigiant visų pagrindinių choralinių liturginių žanrų ir formų išaiškinimu (*Verschiedene Arten...*). Pradžioje pateikiamas išplėstas choralo apibrėžimas, aptariamas kalbinis klausimas (t. y. elementarios lotynų kalbos žinios, ypatingą dėmesį skiriant fonetikai), pristatoma naudojama notacija bei neumos, aptariamas ritmo klausimas ir supažindinama su bažnytinėmis dermėmis. Galiausiai aptariami kai kurie Mišių ir Vakarinės liturginės valandos, arba mišparų, giedojimai, tai yra tų katalikų liturgijos dalių, kurios XX a. I pusėje dažniausiai būdavo viešai celebruojamos daugelyje bažnyčių. Praktiniai yra ir abu šios dalies priedai – pirmąjį sudaro įvairūs giedojimo pratimai, o antrasis skirtas liturginio kalendoriaus ypatumų paaiškinimui.

Antrojoje veikalo dalyje D. Johneris gana išsamiai aptaria įvairius istorinius, teorinius, teologinius ir estetinius grigališkojo choralo aspektus, kitaip tariant, tai gana solidi teorinė viso vadovėlio dalis. Viena vertus, čia pagrindinės temos tarsi pasikartoja, tačiau jos nagrinėjamos plačiau ir giliau negu pirmojoje dalyje. Pavyzdžiui, pirmajame skyriuje pateikiama grigališkojo choralo istorijos apžvalga (*Abriß der Choral geschichte*), kitaip tariant, choralas apžvelgiamas per istorinę prizmę ir perspektyvą. Antrajame skyriuje vėl grįžtama prie notacijos ir neumų klausimų (*Die Neumenschrift*), tačiau, skirtingai nuo pirmosios dalies praktinio ir dalykinio medžiagos išdėstymo, čia aptariami kai kurie subtilesni neumatikos klausimai (pavyzdžiui, *Accentus acutus* ir *gravis*, etc.) bei analizuojami senesnių notacijų pavyzdžiai pasitelkiant konkrečius rankraščius (pavyzdžiui, St. Galleno kodeksas 339 ar Montepplier Kodex H. 159) ir liturgines giesmes. Trečiajame skyriuje vėl grįžtama prie dermių ir modalumo problematikos (*Die Tonartenlehre*) ją aptariant ir per istorinę prizmę (apžvelgiamos antikinės Graikijos dermės bei dermių teorija, lyginamos bizantiškoji

32 Tai rodytų ir tas paprastas faktas, kad autorius vardija ne abėcėline tvarka ir ne pagal jų žinomumą bei nuopelnus grigalistikai.

33 Dar 1910 m. buvo išleistas kiek sutrumpintas D. Johnerio vadovėlio variantas, o 1932 m. (jau po T. Brazio mirties) ir kiek pakoreguotas trečiasis jo leidimas, pavadintas *Kleine Choralschule*; tačiau T. Brazys mini būtent pilną variantą, tad jį ir reikia turėti omenyje.

34 Atkreiptinas dėmesys, kad T. Brazio minimame antrajame leidime yra būtent šiam leidimui skirtas „Įvadas“ (pirmojo leidimo „Įvadas“ neperspaušdinamas).

ir grigališkoji dermių sistemos), ir sykiu nagrinėjant atskirus teorinius aspektus (pavyzdžiui, iškeliamas tonalumo klausimas, analizuojami derminės moduliacijos pavyzdžiai, pagrindinių dermių savybės).

Grigališkojo choralo teologija nagrinėjama per šio giedojimo santykį su Bažnyčios liturgija (ketvirtas skyrius „Liturgisches zum Choral“). Pradžioje pateikęs pagrindinius teologinius liturgijos klausimus, vėliau D. Johneris detaliau nagrinėja choralo kaip Bažnyčios liturginio giedojimo *par excellence* aspektą. Peržvelgęs šio giedojimo poveikio klausimą, kitame skyriuje jis gana išsamiai analizuoja choralo estetines savybes („Kunstwert des Chorals“), sykiu apžvelgdamas ir melodikos formas, plėtotės principus, išraiškos priemones etc. Paskutiniuose dviejuose skyriuose („Vom Vortrag“ ir „Über Choralbegleitung“), skirtuose atlikimo ir interpretacijos (įskaitant akomponavimą vargonais) klausimams, vėl sugrįžtama prie praktinių dalykų. Toks yra ir šios antrosios dalies vienintelis priedas („Gesänge und Intonationen des Priesters“), kuriame surašyti ir trumpai paaiškinti giedojimo tonai, kuriuos liturgijoje reikia giedoti kunigams. Taigi D. Johnerio vadovėlis iš tiesų pasižymi ir puikia metodine sandara, ir praktinės bei teorinės medžiagos gausa.

T. Brazio *Choralo mokyklai* tokio išsamumo stinga. Iš pirmo žvilgsnio nėra ir daug bendrumo su D. Johnerio „Naująja grigališkojo giedojimo mokykla“ – T. Brazio vadovėlis yra vientisos struktūros darinys, suskirstytas į vienuolika skyrių. Vis dėlto T. Brazys seka D. Johnerio sudėliota schema, ypač turint omeny pirmą jo didžiojo vadovėlio dalį. Nors tokio pirmo skyriaus, kuris aiškintų, kas yra choralas, T. Brazio knygoje ir nėra, tačiau į šį klausimą atsakoma jau pačioje pradžioje – trumpu grigališkojo choralo apibrėžimu pradėdamas jos „Įvadas“: „Romos katalikų Bažnyčios liturgijoje bei apeigose vartojamasis vienbalsis giedojimas, kurio melodijos laisvame ritme (be takto) aštuoniose bažnytinės tonų rūšyse sudėstytos, vadinama gregorijoniškas giedojimas (cantus gregorianus)“³⁵. Atskiros skyriaus, aiškinančio fonetines ar kitas lotynų kalbos ypatybes, taip pat nėra; viena vertus, lotynų kalba Bažnyčioje tebebuvo plačiai vartojama, kita vertus, jos buvo mokoma gimnazijose, tad jos mokėjimo lygis sąlyginai turėjo būti gauna aukštas, bent jau tarp išsilavinusių žmonių³⁶, o trečia, lietuvių kalbos fonetika yra artima lotyniškai. T. Brazys kaip ir D. Johneris pirmiausia dėsto notacijos pagrindus („Natų rašyba“ – „Die Notenschiff“), netgi panašiai skiria natas ir neumas („dviejų arba daugiau natų sujungimą vienon tonų grupėn vadiname neuma“³⁷), visą skyrių padalydamas į du poskyrius (D. Johneris kiekvieną iš šių grupių aprašo atskiruose skyriuose). Toliau T. Brazys kaip ir D. Johneris pereina prie choralinio ritmo aiškinimo, vėlgi iš esmės laikydamasis D. Johnerio metodikos: pradžioje aiškina, kas yra laisvasis

35 Brazys 1926, I: III.

36 T. Brazys neverčia ne tik atskirų lotyniškų frazių, bet ir savo cituojamų eilėraščių – pvz, aiškindamas choralo dermių sistemą, jis cituoja lotynišką Gvido Arciečio ketureilį (Brazys 1926, I: 7).

37 Ten pat: 2.

ritmas, toliau pereina prie silabinių (arba, kaip įvardija T. Brazys, skiemeninių) giedojimų ir melizminių giedojimų ritmo.

Atskiros skyriaus dermių ir modalumo klausimams T. Brazys savo vadovėlyje nepateikia (skirtingai nuo D. Johnerio), tačiau bažnytines dermes išdėsto dideliame psalmodijai skirtame penktame skyriuje („Psalmių giedojimas“), susisiejančiame su D. Johnerio knyga, kurioje dermės klausimai aptariami „Pagrindų“ padalos šeštame skyriuje („Zur Unterscheidung der Tonarten“), o praktiniai dermės aspektai pristatomi antrosios padalos („Verschiedene Arten von Choralmelodien“) pirmame skyriuje, kaip tik skirtame psalmių giedojimui aptarti. Tolesni *Choralo mokyklos* skyriai irgi seka D. Johneriu: aptiriamos antifonos ir himnai, atitinkamai šeštas ir septintas skyriai (t. y. liturginių valandų pagrindinės formos), o gerokai ilgesnis aštuntas skyrius jau skirtas Mišių giesmėms. Tik skirtingai nuo D. Johnerio, kuris atskirai aptaria nekintamąsias ir kintamąsias Mišių giesmes, T. Brazys visus giedojimus – tiek *scholos*, tiek dvasininkų – surašo nuosekliai, pradėdamas introitu ir baigdamas postkomunija bei „Ite missa est“. Kiti du *Choralo mokyklos* skyriai savo atitikmenų D. Johnerio knygoje neturi. Jie skirti pagrindinėms liturginėms valandoms, sykiu pateikiant pagrindinių giedojimų pavyzdžius. Remiantis praktika, devintame skyriuje aptiriamos vakarinė ir baigiamoji liturginės valandos („Mišparai ir kompletai“): „kadangi mūsų krašto parapijose bažnyčiose daugiausia giedama mišparai ir kompletai, rečiau aušrinė (Matutinum), o kitos valandos tikrai katedrose, tai pirmiausia čionai tiekiami mišparai ir kompletai“³⁸. Dešimtajame išdėstoma aušrinės tvarka su liturginiais rečitatyvais ir pristatoma viena iš dienos mažųjų valandų – devintoji liturginė valanda, arba nona, tai pagrindžiant egzistuojančią praktika: „kadangi dvasininkų seminarijų auklėtiniai neretai nonos giedojime dalyvauja, tai pateikiama sekmadienio nonos tvarka, kuria ir kitos mažesnės valandos yra sutvarkytos...“³⁹.

Paskutinysis T. Brazio vadovėlio skyrius iš esmės atitinka D. Johnerio knygos pirmosios dalies pirmą priedą – čia surašyti giedojimo pratimai. Lyginant su D. Johnerio variantais, tam tikro panašumo yra, tačiau skirtumai taip pat akivaizdūs. Pavyzdžiui, D. Johneris pradžioje pateikia kvėpavimo ir kalbėjimo pratimus, o T. Brazys jų išvis nepristato, nors ir išdėsto pagrindinius metodinius principus, kaip reikia formuoti balsą, kaip tinkamai išsižioti, kaip giedoti balses, dvibalsius etc.⁴⁰. Lyginant natų pavyzdžius, tam tikro panašumo galima rasti, tačiau reikia pripažinti, kad T. Brazio darbas yra originalus, jis neseka akiai D. Johnerio pavyzdžiais bei metodika.

³⁸ Brazys 1926, 1: 63.

³⁹ Ten pat: 76.

⁴⁰ Žr. Brazys 1926, 1: 79–81.

Rašydamas *Choralo mokyklą* T. Brazys atsiliepė į būtinybę tai daryti, nes nebuvo jokios lietuviškos metodinės priemonės mokyti pagrindinio liturginio katalikų bažnyčios giedojimo. Antra, jis tikrai gerai žinojo to meto bent jau europinį grigalistikos kontekstą. Galima kelti klausimą, kodėl jis nesinaudojo Solemo vienuolių darbais, pavyzdžiui, nemini jau nuo 1889 m. pradėtos leisti fundamentalios šaltinių faksimilinių leidinių serijos *Paléographie musicale*⁴¹ ar vieno svarbiausių to laiko Solemo autoritetų Dom André Mocquereau (1849–1930) darbų⁴². Veikiausiai taip įvyko ne dėl galimo kalbos barjero, o dėl to, kad per savo studijas Regensburge T. Brazys buvo natūraliai įsitraukęs į vokišką grigalistikos terpę, kuri atsiradus EV nutolo nuo anksčiau propaguoto Medici redakcijos choralo varianto, tad rėmimasis prancūziškais metodiniais šaltiniais jam galėjo atrodyti nebūtinai. Trečia, lietuviškas vadovėlis suręstas atsižvelgiant į geriausius tuo metu turėtus ir T. Braziui prieinamus tokio tipo šaltinius; labiausiai tikėtina, kad pagrindinis modelis, kuriuo jis rėmėsi, buvo D. Johnerio *Neue Schule des gregorianischen Choralgesanges*. Ketvirta, palyginti kuklią vadovėlio apimtį iš esmės sąlygojo tuometinės lietuviškos realijos: menkas bendras muzikinis raštingumas, silpnai žinomi choralinio giedojimo pagrindai, specialios literatūros stygius, o ne autoriaus žinių ar įgūdžių ir išmanymo stoka. Tačiau puslapių skaičius neatspindi kokybės. Veikiau atvirkščiai – net ir praėjus beveik šimtmečiui po išleidimo T. Brazio *Choralo mokykla* iki šiol išlieka geriausia lietuviškai parašyta metodine priemone, skirta mokyti grigališkojo choralo. Klausimas, kokią įtaką jis padarė tarpukario Lietuvos bažnytinės muzikos raidai, vertas atskiro tyrimo, pranokstančio šio straipsnio ribas. Tačiau neabejotina, kad šis vadovėlis svariai prisidėjo prie to, kad, pasak žodinės tradicijos užuominų, daugelyje Lietuvos parapijų prieš Antrąjį pasaulinį karą ištisos bendruomenės giedodavo choralines ne-kintamąsias vad. *Missa de Angelis*, Mišių giesmes ir kai kurias kitas.

Gauta 2020 07 23

Priimta 2020 08 14

Literatūra

1. Brazys, T. *Choralo mokykla*: Tradiciniam gregorijoniškam giedojimo išmokti vadovėlis, skiriamas dvasininkų seminarijų ir vargonininkų mokyklų auklėtiniams. Sustatė kun. Teodoras Brazys. Kaunas: „Vyties“ bendrovė, 1926, 98 p.
2. Brazys, T. Gregorijoniško choralo rašyba ir jo ritmas. *Muzikos aidai*. 1926 (1): 16–23; 1926 (2): 9–17. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=60676&biRecordId=5145> [žiūrėta 2020 05 31].

41 Pirmajame tome buvo išspausdintas ir bendras įvadas, drauge pateikiant ir įvairių neuminės notacijos tipų klasifikaciją, taip pat publikuotas itin svarbus rankraštis – *Le Codex 339 de la Bibliothèque de Saint-Gall (Xe siècle): Antiphonale missarum Sancti Gregorii*.

42 Jo pagrindinės studijos *Le nombre musical grégorien* pirmasis tomas buvo išleistas dar 1908 m., o antrasis – jau po *Choralo mokyklos* pasirodymo, t. y. 1927-aisiais.

3. Emerson, J. A. Wagner, Peter (Josef). Oxford Music Online. Prieiga per internetą: <https://doi-org.ezproxy.lmta.lt/10.1093/gmo/9781561592630.article.29790> [žiūrėta 2020 07 08].
4. Haberl, D. Haberl, Franz Xavier. Oxford Music Online. Prieiga per internetą: <https://doi-org.ezproxy.lmta.lt/10.1093/gmo/9781561592630.article.12120> [žiūrėta 2020 07 07].
5. Hiley, D. *Western Plainchant. A Handbook*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
6. Hiley, D. Johner, Dominicus [Franz-Xaver Karl]. Oxford Music Online, 2001. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.14389> [žiūrėta 2020 07 15].
7. Johner, D. *Neue Schule des gregorianischen Choralgesanges*. 2. Erweiterte Auflage. Regensburg: Pustet, 1911.
8. Liauksminas, Ž. *Ars et Praxis Musica / Muzikos teorija ir praktika*. Rinkiniai raštai. Vilnius: Mintis, 2004: 302–33.
9. *Muzikos aidai: mėnesinis bažnytinis ir šiaip muzikos laikraštis*. Redaktorius Teodoras Brazys. Kaunas, [s. n.] 1926. Nr. 1–6. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?biRecordId=5145> [žiūrėta 2020 05 31].
10. Naujalis, J. Choralas arba Gregorianiškasis giedojimas. *Vargonininkas*. 1909. 2: 2–3.
11. Naujalis, J. Gregorianiškasis giedojimas arba choralas. *Vargonininkas*. 1909. 4: 2–3; 5: 3–4.
12. Naujalis, J. Iš choralo istorijos. *Vargonininkas*. 1909. 10–12: 3–4; 1910. 1: 2–3.
13. Žilevičius, J. Juozas Naujalis 55 met. sukakus. *Muzikos menas*. 1924. 4: 2–7.

Jonas Vilimas

Choralo mokykla (The School of Plainchant) by Teodoras Brazys within the Context of International Studies on Gregorian Chant in the First Half of the Twentieth Century

Summary

Among the books on the history and theory of music written in Lithuania in the past, there are some works that have made a significant impact on the development of the Lithuanian musical culture and which, however, are quite forgotten nowadays. One of these is the handbook of Gregorian chant *Choralo mokykla* (The School of Plainchant) by Teodoras Brazys (1870–1930), the renowned Lithuanian priest, composer, and musicologist of the first half of the twentieth century. The handbook was published in 1926, in the early years of the restored Republic of Lithuania. However, it could still be considered as the best written methodological aid in this field. The article deals with the circumstances and the motives of writing this handbook, along with a discussion of the European context of the movement for restoration and promulgation of Gregorian chant, especially after the pontificate of Pius X and his notable motu proprio *Tra le sollicitudini*. It also analyses the impact of the authors that Brazys mentions himself and the works and methods used by them. In addition, the article examines the level of originality of the handbook and attempts to trace the books and handbooks that made the biggest impact on Brazys and his work.

KEYWORDS: Teodoras Brazys, church music, Gregorian chant, plainchant studies, methodological handbook